

Tapatumo paieškos ir ugdymas paradigminės dichotomijos konflikte

Lina Bairašauskienė

Klaipėdos universitetas, Socialinių ir humanitarinių mokslų fakultetas, Pedagogikos katedra, S. Nėries g. 5, 92227 Klaipėda, lina.bairasauskiene@gmail.com

Anotacija. Straipsnyje aptariamas dichotominis požiūris į tapatybės sampratą bei jos ugdymo perspektyvas. Šis procesas nėra baigtinis, todėl tapatybės ugdymas gali kisti laike bei erdvėje, tampdamas (ne)sąmoninga veikla, apimančia socialines patirtis, realius ir idealizuotus lūkesčius, grindžiamus aš ir kito santykiu. Siekta išsiaiškinti, kaip kito požiūris į tapatybės ugdymą kelių paradigimų sankirtoje. Atlikta kokybinė turinio analizė atskleidė, kad nuomonių pliuralizmas įgalina ieškoti naujų atsakymų, padedančių individui ugdyti savąjį tapatumą ir tokiu būdu kurti santykį su savimi ir visuomene.

Esminiai žodžiai: *tapatumas, tapatybės ugdymas, saviidentifikacija, savastis.*

Įvadas

Tapatybės paradigma (Butler, 1990; Baumann, 1996; Čiubrinskas, 2011 ir kt.) svarbi reprezentuojant asmens saviidentifikavimo subtilybes. Baumann teigimu, „tapatybė – modernybės charakteristika. Ji tampa <...> teatrališku savęs reprezentavimu santykiuose su kitais žmonėmis“ (1996, 18). Kita vertus, *Geros mokyklos koncepcijoje* (2015) pabrėžiama tapatybės kaip „vertybinio „stuburo“ ir asmeninės gyvenimo prasmės susikūrimas <...> šiuolaikiniame judriame, sudėtingame, kintančiame pasaulyje“. Dichotominę tapatybės sampratą, jos konstravimą, formavimą ir ugdymą atskleidžia istorinė filosofinė dilema tarp hegeliškojo ir kantiškojo požiūrio (Crow, Day ir Møller, 2017). Nepaisant nuomonių įvairovės, dauguma šiuolaikinio identiteto tyrinėtojų (Donskis, 2009; Čiubrinskas, 2011; Aleksandravičius, 2011; Barker, 2017; Griffiths, 2017 ir kt.) pritaria socialinio konstravimo pradininkų Berger ir Luckmann (1999) išsakytiems teiginiams, kad tapatybė

yra daugybinė, dinamiška, o ją formuoja įvairūs socialiniai, kultūriniai, ekonominiai ir politiniai veiksniai.

Nors tapatybės tyrimai aktyviai plėtojami ne vieną dešimtmetį, vis dar svarbu rasti atsakymus į kiekvienam individui svarbius klausimus: Kas aš esu? Koks mano santykis su savimi ir kitais? Atrodytų, kad tapatybė, kaip *tyrimo objektas*, jau išanalizuota visais įmanomais aspektais, tačiau, remiantis Raspa (2016), kad geriau save suvoktume globaliame modernybės pasaulyje, verta ir prasminga sugrįžti prie pirminių tapatybės konstrukto ištakų. Dera paminėti, kad tapatybės objektas Lietuvos mokslininkų tyrinėjamas yra kaip nerimastingas konstruktas modernybėje (Donskis, 2009), atkreipiant dėmesį į kultūrinės tapatybės konstravimą žiniasklaidos priemonėmis (Linkevičiūtė-Rimavičienė, 2012) ir kalbinės sąveikos procese (Jakaitė-Bulbulienė, 2013). Vis dėlto edukologijos mokslininkų, tyrinėjusių tapatybės ugdymo problemas, nėra daug. Tyrinėti tik tam tikri tautinio tapatumo daugiakultūriškumo ir ugdymo santykio aspektai (Tijūnelienė, 2002; Duoblienė, 2009; Garšvė, 2016 ir kt.).

Įvertinus fragmentišką reiškinių mokslinį ištirtumą, o jo atskleidimą traktuojant kaip vieną iš prielaidų kokybiškai atskleisti tapatybės ugdymo problematiką skirtingų paradigimų sandūroje, pagrindinė šiame straipsnyje keliami *problema* – kaip kito tapatybės konstruktas skirtingų filosofinių stovyklų kontekste ir kaip žvelgiama į tapatybės ugdymą iš skirtingų paradigminių taškų.

Tyrimo tikslas – apžvelgti teorinius svarstymus apie tapatybės daugiamatiškumą, siekiant atskleisti šio konstrukto ugdymo perspektyvas bei skirtingus požiūrius kelių paradigimų sankirtoje. Siekiant įgyvendinti tikslą, keliami šie *uždaviniai*:

1. Kokios filosofinės idėjos ir sociokultūrinio konteksto elementai darė įtaką tapatybės sampratos konceptualizavimui.
2. Kokios esminės skirtybės tarp tapatybės, savasties ir vaidmens sampratų.
3. Kokios tapatybės ugdymo brėžtys išskiriamos skirtingų paradigimų kontekste.

Šios *mokslinės analizės* pirmoje dalyje apžvelgiamos pirmapradės tapatumo ištakos, siekiančios Antikos mąstytojus. Toliau pateikiamas dviejų priešingų stovyklų – kantiškosios ir hegeliškosios – požiūriai į tapatybę bei jos ugdymą. Straipsnio antroje pusėje įvardijamas skirtumas tarp panašių, tačiau skirtingą reikšmę turinčių objektų – savasties, tapatybės ir vaidmens, bei apžvelgiami kokybinės turinio analizės metu išskirti požiūriai apie tapatybės ugdymą žvelgiant iš skirtingų paradigminių perspektyvų.

Tyrimo metodologija

Atsižvelgiant į nagrinėjamos problemos tarpdiscipliniškumą, tyrimo metodologija grindžiama tarpdisciplinine – humanitarinių (filosofijos) ir socialinių mokslų – kokybinių tyrimų prieiga.

Analizuojant tapatybės kaip fenomeno istorinį kontekstą bei siekiant charakterizuoti tapatybės ugdymą šiuolaikinių ugdymo paradigmu plotmėje, taikytas šaltinių kokybinės turinio analizės metodas (Sabaliauskas, 2017). Minėtus šaltinius sudaro: 1) socialinių ir humanitarinių mokslų disertacijų medžiaga, grindžiama empiriniais tyrimais tapatybės ugdymo plotmėje; 2) ugdymo procesą ir tapatybės ugdymo problematiką nagrinėjančios mokslo leidinių publikacijos.

Vienas pagrindinių socialinių mokslų taikomų kokybinių tyrimo metodų – kokybinė turinio analizė, paremta konstruktyvistiniu požiūriu. Taip pat šiame tyrime taikoma dedukcinė perspektyva (Sabaliauskas, 2017), nes duomenų analizės struktūra grindžiama ankstesnių tyrimų duomenimis, t. y. remiamasi jau turimų žinių pagrindu. Kadangi dedukcinė kokybinė turinio analizė paremta jau egzistuojančiais teoriniais modeliais, analizuojant duomenis, nuo bendrumų ir apibendrinimų einama link atskirų detalių – tapatybės, savasties ir vaidmens išgryninimo ir tapatybės ugdymo problematikos atskleidimo, žvelgiant iš skirtingų paradigmu žiūros taškų, sudarant nestruktūruotą, šiuos aspektus apibūdinančią, matricą. Remiantis Sabaliausko (2017) rekomendacijomis, tokia matrica validuota pasitelkiant kitus edukologijos srities mokslininkus. Tuomet, vadovaujantis pagrindiniu tyrime keliamu klausimu, atspindinčiu tyrimo tikslą ir išsiskeltus uždavinius, išskirti bei koduoti prasminiai vienetai – tapatybė, saviidentifikacija, savastis, vaidmuo, tapatybės ugdymas. Analizuojant anksčiau minėtus tyrime naudotus šaltinius, koduojami tyrimo duomenys, vadovaujantis iš anksto numatytomis kategorijomis, t. y. buvo analizuojama disertacijų teorinė ir empirinė medžiaga, mokslo publikacijos, siekiant išsiaiškinti, kaip šio tyrimo kontekste apibūdinamas tiriamas reiškiny – tapatybės ugdymas.

Teorinį pagrindą šiame straipsnyje sukuria ugdymo ir socialinės įtraukties sąsajos, lemiančios individo socialinę raidą per šeimos, ugdymo institucijų, sociokultūrinės aplinkos ir kitų socialinių konstruktų interakciją bei sudarančios prielaidas tapatybės ugdymui (Mead, 1934; Stryker, 1968; Turner, 1978; Burke, 1980; Berger ir Lukmann, 1999). Todėl tyrimo metodologija grindžiama socialinio konstravimo teorija (Berger ir Lukmann, 1966), kuria remiantis individo tapatybė yra takaus kultūrinio proceso rezultatas, kuriame dalyvauja pats subjektas, o jos ryšys su visuomene yra dialektinis (Berger ir Lukmann, 1999). Straipsnyje laikomasi nuostatos, kad visi individai išgyvena skirtingą tikrovę, todėl daugybinė realybė egzistuoja kaip procesas ir jo produktas situaciniuose kontekstuose. Šis pliuralistinis požiūris į socialinę tikrovę įgalina teigti, kad kiekvienas asmuo individualiai ir išskirtinai ugdo bei konstruoja savo tapatybę kaip dinamišką konstruktą. Tuo tarpu socialinio konstravimo teorija leidžia pažvelgti į tapatybės konceptą kaip į ugdymo procesą ir jo rezultatą, vykstant socialinei sąveikai skirtinguose daugialypiuose kontekstuose.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, sintezė, sisteminimas ir apibendrinimas.

Tapatybės konstrukto etimologija ir ontologija

Pastaruoju metu mokslinės diskusijos apie tapatybę orientuotos atsakyti į daugybę savęs konceptualizavimo klausimų, kuriuos apibendrintai išskiria Robertson (2016, 33): *Kas aš esu? Kas yra tikrasis mano „aš“? Kiek manyje tapatybių? Kaip ir kur ugdu savo tapatumą? Ar skiriuosi nuo kitų? Jei taip, kaip skiriuosi? Koks mano santykis su savimi ir kitu? Kas lemia mano ryšius su kitais?*

Būtent pamatinių ir pirmapradžių idėjų atskleidimas padeda suprasti analizuojamą fenomeną bei daugybėje skirtingų požiūrių atrasti esminius bruožus. Pirmiausia, tikslinga apžvelgti tapatybės koncepto ištakas, kurios leidžia geriau suvokti šio nagrinėjimo reiškinio paplitimą socialiniuose moksluose bei bendras įsivyravusias tendencijas, tapusias akstinu naujo tyrimų objekto atsiradimui edukologijoje. O ištakos glūdi Antikos mąstytojų darbuose (Flum ir Kaplan, 2012). Levin (2015) pastebi, kad istoriškai tapatumo paieškos ir ugdymas buvo susijusios su visuomenės destrukūrizacijos procesu, kuris prasidėjo Antikoje, tęsėsi nuo Renesanso iki Apšvietos epochų ir dar labiau suaktyvėjo modernizmo ir vėlyvojo modernizmo, arba postmodernizmo, akivaizdoje. Tai sudaro prielaidas teigti, kad tapatybė nėra baigtinis konstruktas ir gali būti ugdoma laiko ir erdvės paveikoje, siekiant pažinti save, suvokti savo santykį su *kitu*, įvairiomis socialinėmis grupėmis, jų keliamais tikslais ir lūkesčiais. Taip pat tapatybės ugdymas tampa sąmoninga veikla, sugretinant socialinę patirtį, realius ir idealizuotus lūkesčius, grindžiamus tuo, ką galvoja ir sako kiti. Svarbu paminėti, kad sandūra su kitu įgalina individą ne tik tapatinti save su tam tikra socialine grupe, tačiau ir identifikuoti save kaip atskirą kitą (angl. *other*).

Kaip matome, tapatybė – sudėtinga ir abstrakti sąvoka (Raspa, 2016), analizuojama įvairių disciplinų (sociologija, socialinė antropologija, psichologija, filosofija, edukologija ir kt.), tačiau, nors šis terminas plačiai paplitęs ir dažnai vartojamas, apibūdinant jo turinį vis dar iškyla sunkumų bei pastebima vyraujanti požiūrių dichotomija (Barker, 2017). Tapatybė gali būti tiriami iš skirtingų perspektyvų: loginės, epistemologinės ir ontologinės. Laikantis loginio požiūrio, pasak Aristotelio (Knight, 2007), akivaizdu, jei *A* yra identiška *B*, tai *A* ir *B* yra sukeistini, vadinasi jei *A* ir *B* nurodo tą patį objektą, tai jų pozicijos gali būti apkeičiamos. Tuo tarpu kyla episteminis klausimas – kas leidžia atskirti subjektus vieną nuo kito, t. y. juos identifikuoti, jei logiškai jie yra keistini. *Prima facie* atsakymą galima rasti įsigilinus į ontologinę prasmę (Raspa, 2016) ir apibrėžus, kas subjektą padaro tuo, kuo jis yra – nusako jo tapatybę, identifikuojant išskirtinių ypatybių ir savybių rinkinį.

Vadovaujantis pirmaprade graikų etimologija, *identitas* reiškia vienodumą, tapatumą (angl. *sameness, oneness*), kuri derėtų suvokti kaip individo unikalumą, kai kiekvienas turi savo tikrąjį „aš“, išsiskiriantį iš kitų (Olmos-Lopez, 2015). Kalbant apie lotynišką *idem* kilmę, išskiriamos dvi šio termino prasmės. Pirmoji – absoliutus tapatumas, identiškumas kažkam. Tuo tarpu antroji prasmė pažymi charakteringumą, nukreiptą

į tęstinumą laike ir nuoseklumą (Griffiths, 2017). Taip pat svarbi Brubaker ir Cooper (2000) nuomonė dėl termino *identitetas* taikymo įvairiems ir skirtingiems reiškiniams nusakyti. Šis pastebėjimas sudaro prielaidas teigti, kad identitetas neturi aiškaus turinio kaip socialinių mokslų analizės kategorija. Todėl autoriai siūlo naudoti identifikacijos (angl. *identification*), savęs suvokimo (angl. *self-understanding*), susietumo (angl. *connectedness*), bendrumo (angl. *commonality*) ir priklausymo grupei (angl. *groupness*) sąvokas kaip alternatyvas identiteto terminui, siekiant pabrėžti individų dalyvavimą tapatinimosi procese (Brubaker ir Cooper, 2000). Kaip matyti užsienio šalių mokslinėje literatūroje, identiteto samprata įvairuoja, o mokslininkai (Brubaker ir Cooper, 2000) iki galo nepaaiškina, kaip taikyti pasiūlytas sąvokas tiriant tapatybę, todėl tikslinga, prieš atliekant platesnę tapatybės sąvokos analizę užsienio autorių kontekste, apžvelgti, kaip tapatybė yra apibrėžiama lietuvių autorių.

Mokslinėje literatūroje lietuvių kalba neretai tapatumas ir identitetas yra sutapatinami, o pačios sąvokos apibrėžiamos nevienodai (Donskis, 2009; Kripienė, 2012; Mažeikienė ir Dorelaitienė, 2012; Žalkauskaitė, 2012; Garšvė, 2016 ir kt.). Juškevičienė (2017) teigia, kad dauguma Lietuvos socialinių mokslų tyrėjų vartoja identiteto sąvoką kaip patogesnę, nes tarptautinė identiteto sąvoka gali būti vartojama kaip tiesioginis vertinys, nereikalaujantis platesnio paaiškinimo ar semantinio pagrindimo. Tuo tarpu Valstybinė lietuvių kalbos komisija teikia rekomendacijas atsižvelgti į kontekstą ir stilių bei sinonimiškai vartoti tapatybės, tapatumo ir identiteto sąvokas. Vis dėlto kai kurie sociologai (Kraniauskienė, 2004; Martišius, 2009; Čiubrinskas, 2011) identiteto sąvoką praplečia ir iškelia virš individo savęs suvokimo (angl. *sameness, oneness*) ir įveda savęs suvokimo kitų akimis supratimą, kartu sugretindami terminą su skirtumu ir kitoniškumu (angl. *difference, otherness*). Svarbu paminėti, kad Lietuvos edukologai (Martišauskienė, 2007; Barkauskaitė, 2011; Čiužas, 2013 ir kt.) nagrinėdami tapatumo sampratą labiau akcentuoja „aš“ struktūrą bei su ja kylančius išgyvenimus ir asmenybės vidinę būseną, siedami tapatybę su asmens prasmės šaltiniu, vidine vienove. Be to, Garšvė (2014) išskiria išjudintą identiteto sampratą šiuolaikinėje filosofijoje ir atkreipia dėmesį į termino *patybė* atsiradimą, kuris tampa branduoliu, išreiškiant susisaistymus su subjektu, o tapatybė įgauna takaus objekto pavidalą.

Pereinant prie užsienio mokslinės literatūros, atkreiptinas dėmesys į išskiriamus du ontologinius tapatybės aiškinimus: reliacinio holizmo ir pliuralistinės materijos (Raspa, 2016). Pastarojo požiūrio atsiradimas siejamas su Aristotelio (384–322 pr. Kr.) tapatybės suvoktimi. Senovės graikų filosofas išskyrė tris tapatybės tipus (Loux ir Crisp, 2017): 1) rūšies (angl. *inspecies*) – tapatūs rūšies subjektai, neišsiskiriantys iš kitų; 2) genties (angl. *genus*) – išskirtinei grupei būdingi panašumai; 3) daugio (angl. *innumber*) – tas pats fenomenas apibūdinamas keliais būdais. Tačiau pastebėtina, kad individo tapatybei nusakyti nepakanka tik apibrėžties, būdingų savybių ir panašumų, tam būtina materija – hilemorfizmas – subjekto turinio ir formos vienovė (Budrevičius, 2013). Iš to galime spręsti, kad Aristotelis tapatybę siejo su individo savybėmis ir ypatybėmis, tačiau

neišskyrė jų santykinio ryšio. Priešingą poziciją atstovauja Hegelis (1806; 1977), didelį dėmesį skyręs reliaciniam holizmui ir skirtybei (angl. *otherness*), savęs pažinimui ir suvokimui per kontrastinį foną su *kitu* (Kačergytė ir Liubinienė, 2015). Pasak Hegelio (Crow, Day ir Møller, 2017), mūsų sąmonė interpretuoja objektus santykyje su *kitu*, t. y. mes negalime savęs pažinti kaip izoliuotų subjektų, nes mūsų mintys, vertybės ir įsitikinimai kilę iš kultūrinės aplinkos, kurioje gyvename ir ugdomės. Kuo dažniau susiduriama su kontrastais ir skirtybėmis, tuo daugiau save identifikuojame kaip atskirą individą (Raspa, 2016). Šiai pozicijai antrino Donskis (2006), sulygindamas tapatybę su įtampų tarp savęs ir supančio pasaulio interpretacija, kurioje susiduria tai, ką apie save galvojame, kuo norime būti ir ką apie mus galvoja ir sako kiti. Taigi tapatybė, laikantis hegeliškojo požiūrio, tampa sąmoninga veikla, kuomet egzistencinė ir socialinė patirtis sugretinama su pasaulio išgyvenimu ir forma (Donskis, 2006). Nepaisant nuomonių skirtumo, Raspa (2016) pažymi, kad vienas požiūris papildo kitą: įgalina apibrėžti konkretaus subjekto tapatybę per santykį su *kitu* (*aut. past.* Hegelio požiūris) ir išryškina subjektų panašumą (*aut. past.* Aristotelio požiūris).

Kitas svarbų indėlių į tapatybės sampratą konceptualizavimą įnešęs filosofas, kaip teigia Crow, Day ir Møller (2017), yra Kantas (1781; 1966). Kaip tvirtina Levin (2015), kantiškasis požiūris į tapatybę apima du aspektus: transcendentinį subjektą arba ego, kuris yra žinojimo ir suvokimo pamatas, bei empirinį ego, kuris išryškėja savistabos procese arba priskiriant individams tam tikras savybes ir požymius. Remiantis Kantu (Barker, 2017), protas pats savaime modeliuoja ir struktūruoja mūsų patirtis erdvėje ir laike, todėl individas gali laisvai pasirinkti tapatybę ir ją ugdyti norima arba pageidaujama linkme. Be to, racionalistinę tapatybės sampratą Kantas sieja su idivido, kaip mąstančiosios materijos, sąmoningu tapatybės suvokimu laike, apimančiu nevienareikšmių dauginį (angl. *innumber*) savęs suvokimą (Griffiths, 2017). Tokiu būdu tapatybė įgyja ervės ir laiko būvį, suteikiantį apercpcijos vienovę ir gebėjimą identifikuoti savo tapatumą laike (Sedgwick, 2012).

Kaip pastebi Garcia (2018), mokslinėse diskusijose dažnai pastebimas dviejų opozicinių nuomonių apie tapatybę sugretinimas – nuolankus kantiškasis, kai individas laisvai pasirenka tapatybę, ir preciziškas hegeliskasis, kultūrinis ir / ar istorinis tapatybės determinavimas. Nepaisant kai kurių mokslininkų nuomonės (Johnson, 2017; Sardabi, Biria ir Golestan, 2018 ir kt.), kad tapatybės sąvoka istoriniame kontekste kito priklausomai nuo kintančios visuomenės, socialinių, kultūrinių ir politinių sąlygų, vis dėlto pastaroji filosofinė dilema padarė didelę įtaką šiuolaikinio identiteto sampratą susiformavimui (Crow, Day ir Møller, 2017). Kalbant apie kritinės sociologijos atstovą Bordieu (1996), pažymėtina tai, kad veikėjai (angl. *agent*) yra priklausomi nuo socio ir jų atliekami veiksmai negali būti individualizuojami. Dėl šios priežasties, taip pat remiantis *lauko* logika, į kodifikacijos procesą, kuris normalizuoja veiklas ir pašalina dviprasmybes, turi būti atsižvelgiama, nes veikėjai atpažįsta savo pozicijas per vaidmenis parktikijoje (Bordieu, 1996). Šiam požiūriui pritaria ir kitas žymus socialinių mokslų atstovas Wenger

(1998), teigdamas, kad tapatybė kaip išgyventa patirtis (angl. *lived experience*) apima dvi dimensijas: individualią ir kolektyvinę. Be to, tapatybė nėra nekintanti, priešingai, dinamiška, esanti pastovaus ugdymo procese, kuriam įtaką daro praeitis, dabartis, ateitis ir vyraujantis kultūrinis kontekstas (Wenger, 1998). Kaip matyti, šis požiūris į tapatybę yra artimas socialinio konstruktyvizmo perspektyvai, žvelgiančiai į tapatybę kaip į socialinį produktą, kai individas save suvokia ir tapatina pagal santykį su socialinėmis grupėmis ir jų keliamais tikslais (Olmos-Lopez, 2015). Svarbu paminėti, kad individas gali priklausyti skirtingoms socialinėms grupėms, pvz., šeimos, ugdymo institucijos, profesinei, draugų ar pažįstamų ir pan., todėl tapatybė negali būti vienmatė (Flum ir Kaplan, 2012). Daugybinės tapatybės ištakos siekia West (1992) suformuluotas terminas „narystės troškimas“ (angl. *desire for affiliation*), kuri apima trys dimensijos – pripažinimas, narystė ir saugumas – sudarančios instinktyvius žmogaus poreikius socializuotis.

Tuo tarpu Giddens (1991), pritaikydamas kantiškąjį požiūrį vėlyvajam modernizmui (postmodernizmui), išplėtojo struktūrizacijos teoriją, nagrinėjančią pastovią įtampą tarp struktūrų, kuriose mes gyvename ir kuriose išryškėja mūsų veikmė (angl. *agency*). Tai sudaro prielaidas individui laisvai ir sąmoningai ugdyti tapatybę (Giddens, 1991), kuri įprasmina individualumą ir sukuria refleksyvų naratyvą, atspindintį ankstesnes vertybes, nusiteikimą, žinojimą ir veiksmus. Dėl to tapatybė negali būti siejama su fundamentaliomis tiesomis, nes tai yra naujos pasirinktinės konstrukcijos, o tapatybės pasirinkimas ir / arba (at)kūrimas priklauso nuo pasirinkto naratyvo. Remiantis šiuo postmoderniu požiūriu, individuali tapatybė nėra svarbi, nes individas atlieka aplinkybių nulemtus vaidmenis (Dahl, 2015).

Individo vaidmuo, savastis ar tapatybė?

Matant tokią nuomonių įvairovę tapatybės apibrėžimo aspektu, savaime suprantama, kad kyla tam tikrų klausimų konceptualizuojant šią sąvoką. Vis dėlto derėtų nepamiršti, kad tapatybės suvoktis yra nulemta mokslininkų ir filosofų patirčių, suformuotų skirtingų šalių tradicijų, laikantis tam tikrų ideologinių ir paradigminių kryptų. Tačiau taip pat galima pastebėti, kad kiekviena apibrėžtis papildo jau buvusią tam tikrais aspektais, iš kurių kyla bendrumai, tačiau neretai yra painiojama skirtingų konceptų reikšmė. Šiuo atveju, straipsnio autorės nuomone, svarbu išskirti dažnai tapatinamas sąvokas *tapatybė* (angl. *identity*), *savastis* (angl. *self*) ir *vaidmuo* (angl. *role*), kurių samprata kinta priklausomai nuo disciplininio požiūrio. Todėl siekdama aiškesnio šių sąvokų atskyrimo trumpai aptarsiu jų skirtumus ir panašumus, išryškinamus mokslinėje literatūroje.

Pirmiausia, derėtų atkreipti dėmesį į Čikagos mokyklos atstovo Mead (1934) išplėtotą simbolinio interakcionalizmo teoriją, kurioje žmonės konceptualizuojami kaip aktoriai. Tai reiškia, kad aktoriai atlieka vaidmenis, kurie pasižymi funkcionalumu bei kontekstu ir gali būti „statiški, determinuoti arba preskriptyviniai“ (Scribner ir Crow, 2012, 246).

Tuo tarpu dramaturginės teorijos pradininkas Goffman (1959) suskirstė individus pagal atliekamus vaidmenis visuomenėje – pagrindinius (viešus) ir antraeilius (asmeninius), o tarp jų vykstančią socialinę sąveiką grindžia socialinio vaidinimo logika, kurios iš individo tikisi visuomenė ar jos atskiros struktūros. Svarbu paminėti, kad nepaisant to, jog vaidmenis reliatyviai lengva apibrėžti ir apibūdinti, vis dėlto takoskyra tarp vaidmens, tapatybės ir savasties yra trapi.

Kalbant apie skirtumus tarp vaidmens ir savasties, Mead (1934) nuomone, žmonių sąveika galima tik dėl savasties, kuri įgalina individą reflektyviems ir introspektiniams veiksams. Tokiu būdu „žmogus tampa savo veiksmų objektu“ (Robertson, 2016, 37), o asmens savistaba tampa tęstiniu procesu (Scribner ir Crow, 2012). Taip pat tikslinga pastebėti, kad savastis dramaturgijos teorijoje (Goffman, 1959) apibrėžiama kaip socialinio gyvenimo scenoje susiformavęs vaidmenų sąveikos padarinys. Taigi, kaip galima numatyti, tarp individo atliekamo vaidmens ir savasties egzistuoja tam tikros paralelės. Labai svarbu išgryninti, kad *savasties* (angl. *self*) diskusija yra glaudžiai susijusi su *kito* (angl. *other*) sąvoka. Tai, kad individo tapatybė ugdoma tik santykyje su kitu, būdinga visiems savas, originalias metodikas vartojantiems socialiniams ir humanitariniams mokslams nuo filosofijos iki teisės, teologijos ar sociologijos (Aleksandravičius, 2011). Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, konfliktas kyla tarp savasties sampratos kaip vienašlės, atskiros (angl. *monad*) ir socialiai sukonstruotos. Problema kildinama iš Dekarto sentencijos *cogito ergo sum* (aut. *past.* Mąstau, vadinasi, esu), kurią padeda bent iš dalies išspręsti Buber (1937) filosofinis požiūris į savastį, įvardijant unikalų santykį tarp *Aš* ir *Tu*, kuris neegzistuoja be *Aš* ir *Tai* ryšio (Robertson, 2016). Šios filosofo idėjos leidžia manyti, kad savastis yra atskira nuo kitų, savanoriška ir gebanti savarankiškai mąstyti. Tuo tarpu pastaruoju metu išplito poststruktūralistinis požiūris į savastį, peržengiantis vienmatę ir daugiamatę jos sampratą (Dahl, 2015). Remiantis Collinson (2011), absoliuto nėra, o dvyliptumas neegzistuoja, todėl daugybinė savastis yra ugdoma per dviprasmybes, paradoksus ir prieštaravimus. Tai verčia manyti, kad savastis – socialinis konstruktas, kuris gali būti įvardijamas kaip savasis „aš“, refleksijos ir santykio su kitu rezultatas, gebantis kisti laike ir erdvėje, įgydamas vienmatį ar daugiamatį pavidalą, nulemtą socialinės sąveikos (Robertson, 2016).

Tęsiant toliau diskusiją apie tapatybę, labai svarbu išgryninti ir tai, kad egzistuoja trys tapatumo rūšys (Malhotra, 1981; 1988). Pirma rūšis yra realus tapatumas, pagrįstas individo įsitikinimu turint konkretų tapatumą. Antra – socialinis „aš“, įgyjamas tik bendraujant su kitais; jis gali būti suprantamas kaip kitų nuomonės apie individą turėjimas ir apibendrinimas (Liang ir Liou, 2018). Trečia tapatumo rūšis gali būti suprantama kaip idealus „aš“ – tapatumas, kurį individas pageidautų ugdyti. Viena vertus, idealus tapatumas padeda individui suformuluoti aiškius ateities tikslus, tačiau, kita vertus, gali lemti daugelį socialinių problemų, kai idealus ir realus tapatumai visiškai nesutampa.

Galiausiai, analizuojant mokslinę literatūrą, išryškėja daugelio autorių nuomonė, kad tapatybė yra socialinis konstruktas (Wenger, 1998; Berger ir Lukman, 1999; Burke

ir Stets, 2009; Møller, 2012; Robertson, 2016 ir kt.), kuris nėra lengvai suprantamas, yra palaipsniui ugdomas (Scribner ir Crow, 2012). Greta to, tapatybė gali būti ugdoma derybų būdu per individų sąveikas, kurių metu subjektai gina, apibrėžia, keičia, palaiko savo ir kitų tapatybes (Terlouw, 2017). Todėl Coyle (2017) pabrėžia tapatybės daugybiškumą, ugdomą skirtingų tarpininkų ir išorės veiksmų. Kitas svarbus aspektas, kalbant apie tapatybės išskirtinumą, – individo veikmės (angl. *agency*) išryškinimas ir dinamiškumas, turintis glaudų ryšį su kontekstu ir tarpusavio santykiais (Scribner ir Crow, 2012).

Taigi galima pastebėti, kad egzistuoja gana įvairios pozicijos, kas tai yra tapatybė, savastis ir vaidmuo. Vis dėlto ieškodami vieno supratimo, kas yra šie konstruktai, turime priimti šią nuomonį įvairovę kaip savaime suprantamą dalyką, nes, pasak Raspa (2016), nuomonių pliuralizmas tiek praturtina, tiek ir ap sunkina diskusijas apie tapatumo sampratą, nes yra daug unikalių socialinių veiksmų, lemiančių jų atsiradimą, ugdymą ir suvokimą. Vis dėlto apibendrintai galima pritarti Robertson (2016) nuomonei, kad savastis turėtų būti suprantama kaip sudėtinis objektas, kurį sudaro daugybinės tapatybės ir jas apimantys vaidmenys. Taigi, apibrėžus tapatybės, savasties ir vaidmens skirtynes, toliau siekiama pažvelgti į kokybinės turinio analizės metu išskirtus pagrindinius tapatybės ugdymo aspektus.

Tapatybės ugdymas skirtingų paradigų kontekste

Coyle (2017), akcentuodama tapatybės ugdymą, pabrėžia, kad asmens tapatumas apima dvi stadijas: suvoktį, kas mes esame ir kuo tampame. Šis tapsmas yra nenutrūkstantis, daugiamatis, subjektyvus ir / ar objektyvus procesas, trunkantis visą žmogaus gyvenimą (Kripienė, 2012) ir gali būti vadinamas edukaciniu susitikimu, veikimu, įtaka, sąveika, kūryba, saviraiška, prasmės ieškojimu ir prisitaikymu (Martišauskienė, 2016). Todėl galima teigti, kad tapatybė nėra fiksuotas ir statiškas reiškinys, o šią idėją taip pat iliustruoja mokslinėje literatūroje, atlikus kokybinę turinio analizę, aptinkamų veiksmažodžių gausa, kuria stengiamasi kuo tiksliau nusakyti tapatybės ūgties procesą. Todėl priklausomai nuo konteksto minėtas konceptas gali būti ugdomas (Garšvė, 2016; Sakadolskienė, 2017), konstruojamas (Kripienė, 2012), sudaromas (Žalkauskaitė, 2012), formuojamas (Eidukevičiūtė ir Večkienė, 2014), kuriamas (Jacob ir Sharma, 2018), plėtojamas (Coyle, 2017), taip pat gali būti išmokstamas (Rushing, 2011), rekonstruojamas ir dekonstruojamas (Stan ir Colipca, 2012). Kalbėdama apie terminų vartojimą, nusakant tapatybės ūgtį, noriu pažymėti, kad remiuosi Kripienės (2012) nuomone, grindžiama Kockel įžvalgomis (2002, 194), kad „globaliame pasaulyje postmodernus požiūris į identitetą yra nusakomas nebe per ką ir kaip mes darome, bet per tai, kokiū būdu mes pasirenkame iš identitetų sandėlio tai, per ką apibrėžiame, ką ir kaip darome“. Todėl tapatybės ugdymą sieju su bet kokia veikla ar veiksmu, kai kuriami santykiai su vieta, bendruomenėmis ar atskirais individualais. Taip pat žvelgdama į ugdymą plačiau prasme

kaip į kryptingą asmens galių plėtojamą kuriamos sąveikos pagrindu (Martišauskienė, 2016) bei remdamasi anksčiau pateiktais argumentais, tapatybės ūgtį įvardiju ne tik ugdymu, bet ir kūrimu, (re)konstravimu, formavimu, vystymu, pasitvirtinimu ar pakeitimu. Pasitelkus pasirinktų šaltinių kokybinės turinio analizės metu išskirtus radinius, toliau pateiksiu Vakarų mokslininkų suformuotą supratimą apie individo tapatumo ugdymą nuo Erikson iki šiuolaikinių arba postmodernių požiūrių, siekiant susidaryti bendrą vaizdą apie analizuojamą reiškinį.

Erikson (1950) yra pirmasis teoretikas, pristatęs išsamią studiją apie tapatybės ugdymą(si), kurioje akcentuojami individo raidos tarpsniai. Mokslininkas teigė, kad tapatybė reprezentuoja asmens žinių sintezės ir pastovumo mastą, kuris įgyjamas laike, įvairių sąveikų metu (Erikson, 1950). Erikson (1981) taip pat išplėtojo termino *krizė*, apibūdinant vidinius konfliktus, siejamus su skirtingais individo raidos etapais, vartoseną ir dėl to tapatybės ugdymą susiejo su aštuoniomis žmogaus vystymosi stadijomis: kūdikyste, ankstyva vaikyste, žaidimų amžiumi, mokykliniu amžiumi, paauglyste, ankstyvąja pilnametyste, suaugusiojo amžiumi ir senatve. Pasak Erikson teorijos, individo priimti sprendimai tapatumo ugdymo konflikto, arba krizės, metu nurodo tolesnę tapatybės ūgties kryptį. Šiame kontekste Erikson (1981) esminiu dalyku įvardija socialinių galių įtaką tapatumo ugdymui, o jų balansą nurodo kaip veiksnį, išryškinantį pozityvius tapatumo polius.

Toliau kalbant apie pagrindinius požiūrius į tapatybės ugdymą, pastebima nuomonių kaita – vėlesnių tyrimų metu šis procesas įvardijamas labiau takiu, neretai natūraliu savęs paieškos keliu, išbandant keletą tapatybių bei siekiant konceptualizuoti, kuo individas esąs pats sau ir kaip jį turėtų matyti kiti (Price, 2016). Todėl Marcia (1980) manė, kad Erikson teoriją derėtų išsamiau paaiškinti ir pritaikyti šiuolaikinės visuomenės kontekste. Vis dėlto Marcia (1980) labai nenutolo nuo pamatinių Erikson (1950) idėjų, ypač kalbant apie tapatybės ugdymo krizes, kurias įvardijo katalizatoriais, skatinančiais individą keliauti įvairiais tapatybės ugdymo bei raidos tarpsniais. Be to, Marcia (1980) krizes sieja su vidiniais konfliktais, kurie skatina individą kvestionuoti vertybes, įsitikinimus ir numatytus tikslus. Svarbu paminėti, kad, remdamasis Erikson teorija, Marcia (1980) konceptualizavo tapatumo lygmens paradigmą ir įvardijo keturis tipus, arba lygmenis, tapatybės ugdymo procese, kurių svarbą ir šiuolaikinio vyraujančio konteksto akivaizdoje įžvelgia Price (2016): (1) tapatybės pasiekia (angl. *identity achievement*), siejama su individo pasirinkta viena tapatybe, kuriai įsipareigoja savo elgesiu; (2) moratoriumo (angl. *identity moratorium*) – pereinamoji būseną, būdingą aktyviai ugdantiems tapatybę, tačiau dar tvirtai neįsipareigojusiems vienai konkrečiai; (3) neaiškaus tapatumo (angl. *identity diffusion*), kai asmuo nėra įsipareigojęs tam tikrai sričiai bei neigia poreikį įsipareigojimui ar alternatyvų svarstymui; (4) tapatybės užsisklendimo (angl. *identity foreclosure*) lygmuo patiriamas tada, kai individas ugdo tam tikrą tapatumą ne atradimų ir / ar eksperimentų būdu, bet automatiškai adaptuoja kitų lūkesčius atitinkantį tapatumą, perimdamas nebūtinai sau reikšmingas vertybes ir normas. Nepaisant to, kad skirtingi tapatybės

lygmenys pateikiami tarsi progresine tvarka, t. y. greta, arba kyla vienas iš kito, tačiau Marcia teorija nenurodo, kad individas, priešingai kaip Erikson teorijoje, išgyvens visus tapatybės ugdymo lygmenis. Šios teorijos esminis dalykas – individo tapatumo brandą įrodantis tapatybės pasiekos lygmuo, kuris gali būti pasiekiamas skirtingais etapais, priklausomai nuo socialinių sąveikų ir kontekstinių aplinkybių.

Taip pat analizuojant tapatybės ugdymą paradigimų sankirtoje svarbu ir vaidmenys, kuriuos tenka atlikti ugdant tapatybę. Šią idėją patvirtina Berzonsky (2011), vadovaudamasis Erikson ir Marcia teorijomis, išskyręs tris tapatybės ugdymo būsenas, žvelgiant pro atliekamų vaidmenų prizmę: (1) informatyvumo (angl. *informational*), išsiskirianti aiškiu tapatumo jausmu ir kryptingumu; (2) normatyvinė (angl. *normative*), kuriai būdingas aiškus individo saviidentifikacijos jausmas, tačiau derėtų atkreipti dėmesį, kad tapatumo ugdymui didelę įtaką daro kitų socialinės grupės narių nuomonė, vertybės ir lūkesčiai, o tai gali sukelti tapatumo krizę bei redukuoti aiškiai išreikštą tapatinimosi būseną; (3) difuzijos-vengimo (angl. *diffusion-avoidant*) būseną pasižymi individo siekiu išvengti tapatybės konflikto, todėl skirtingose situacijose ir atliekdamas skirtingus vaidmenis individas elgiasi performatyviai, imituoja pageidautiną elgseną bei prisitaiko prie situacijos, tokiu būdu išvengdamas nemalonių pasekmių ir kartu atliepdamas kitų lūkesčius. Berzonsky (2011) šią būseną įvardija ugdymosi proceso imitacija dėl siekiamų tikslų, kuriuos formuoja ne pats individas, bet stiprėjanti sociumo galia. Šiuo atveju galima išvelgti pavojingą tendenciją – norėdamas išvengti tapatumo konflikto, individas apskritai nėra linkęs indentifikuotis su tam tikra tapatybe, todėl iš tikrųjų išgyvena tapatumo krizę, negalėdamas socializuotis kaip pilnavertis tam tikros socialinės grupės narys (Price, 2016). Kaip teigia Berzonsky (2011), individas bet kuriame tapatybės ugdymo(si) etape gali išgyventi minėtus etapus, kurių eiliškumas ir raiška kinta priklausomai nuo vyraujančio konteksto ir individo asmeninės brandos.

Nors literatūroje galima rasti ir daugiau tapatybės ugdymo teorijų, minėtos, vadovaujantis Coyle (2017), moksliniame diskurse dažniausiai siejamos su tapatybės ugdymu edukologijos mokslo kontekste. Taip pat galima pastebėti, jog visose teorijose yra pabrėžiama, kad tiek individo asmeninį, tiek socialinį tapatumą lemia vidiniai (vertybės, nuostatos, įsitikinimai) ir išoriniai (profesinė parengtis, bendruomenės, visuomenė) veiksniai. Caza ir Creary (2016) teigimu, šiems veiksniams didelę įtaką daro istorinis, socialinis ir kultūrinis kontekstai, kurie yra dinamiški, išgyvenantys nuolatinę kaitos būseną ir turintys didelę įtaką individų tapatybės ugdymui (Smulyan, 2000; Pratt, 2012; Coyle, 2017; Saarukka, 2017).

Išvados

Pasitelkus kokybinio turinio analizę, išryškėjo, kad tapatybė yra siejama su socialine sąveika, t. y. santykiuose besiformuojančia dinaminė sistema, nusakančia kiekvieno individo supratimą, kas yra jis ir kas yra kiti. Istoriskai susiklostė, kad tapatumo paieškos buvo siejamos su visuomenės destrukūrizacijos procesu, kuris prasidėjo Antikoje, tęsėsi nuo Renesanso iki Apšvietos epochų ir dar labiau suaktyvėjo modernizmo ir postmodernizmo akivaizdoje. Tai pagrindžia tapatybės, kaip takaus ir neturinio baigtinio taško, konstrukto unikalumą, kuris kinta laike ir erdvėje. Derėtų pažymėti, kad nagrinėdami tapatumo sampratą mokslininkai labiau akcentuoja „aš“ struktūrą ir su ja kylančius išgyvenimus ir asmenybės vidinę būseną, siedami tapatybę su asmens prasmės šaltiniu, vidinės vienovės ugdymu. Vis dėlto mokslinėse diskusijose dažnai pastebimas dviejų opozicinių nuomonių apie tapatybę sugretinimas – kantiškasis, kai individas laisvai pasirenka tapatybę, ir hegeliškasis, kultūrinis ir / ar istorinis tapatybės determinavimas. Taigi svarbu akcentuoti, kad tapatybės sąvoka istoriniame kontekste kito priklausomai nuo kintančios visuomenės, socialinių, kultūrinių ir politinių sąlygų, o pastaroji filosofinė dilema padarė didelę įtaką šiuolaikinio identiteto sampratos susiformavimui. Todėl pati tapatybės sąvoka yra nevienareikšmė ir gali būti keičiama identiteto bei tapatumo terminais. Pagrindinis bruožas, sujungiantis šias lyg ir panašias sąvokas, yra asmeninis savęs tapatinimas su tam tikra grupe, tačiau tuo pat metu išskyrimas savęs ir supriešinimas pasirinktosios grupės su kita, pabrėžiant tam tikros kategorijos priskyrimą individui ir *kito* atmetimą. Daug diskusijų sukelia iš pirmo žvilgsnio panašių, tačiau iš principo nevienodų konstruktyvų sampratos aiškinimas, mėginant susieti tapatybės, vaidmens ir tapatumo sąvokas į vieną visumą. Pažymėtina, kad šios sąvokos negali būti tapatinamos dėl skirtingų disciplininių požiūrių. Tokia nuomonių įvairovė tiek šalies, tiek užsienio mastu parodo, kad tapatybė ir jos tyrimai daug diskusijų kelianti tema, o pats konstruktas yra daugialypis ir sunkiai apibrėžiamas nepaisant plačiai paplitusių identiteto teorinių ir praktinių analizų, kuriomis siekiama kuo aiškiau išgryninti tapatybės suvoktį.

Apibendrinant galima teigti, kad tapatybės ugdymas iš esmės priklauso nuo vyraujančių socialinio, istorinio ir kultūrinio kontekstų. Kaip parodė atlikta pasirinktų tyrimo šaltinių kokybinė turinio analizė, tapatybės ugdymo suvoktis skirtingų paradigmu atstovų supratimu įvairuoja: išgyvena skirtingus ugdymo(si) etapus įvairiais amžiaus tarpsnių raidos etapais, išskiriami lygmenys, nurodantys tapatybės ugdymosi brandą – tapatybės pasiekos lygmenis. Dera pastebėti, kad atlikta analizė padėjo atrasti paradigminių dichotomijų keliamų skirtumų vienijančių aspektų – tapatybės ugdymo krizės etapas, kuris iš esmės daro įtaką tolesnei tapatybės ugdymo kryptim, taip pat socialinių galių įtaka tapatybės ugdymui bei aiškiai išreikšta priklausomybė nuo socialinių sąveikų ir kontekstinių aplinkybių.

Literatūra

- Aleksandravičius, P. (2011). Žmogaus asmens tapatumo problema: kas keičiasi ir kas išlieka? Filosofinis ir biologinis požiūriai. *Logos*, 68, 64–71.
- Barkauskaitė, M. (2011). Moksliniai tyrimais patvirtintos naujos edukologinės idėjos. *Pedagogika: mokslo darbai*, 103, 109–115.
- Barker, C. S. (2017). *Inconspicuous Identity: using Corrugated Pottery to Explore Social Identity Within the Homol 'Ovi Settlement Cluster, a.d. 1260–1400*. (Social Sciences, Education). University of Arizona.
- Baumann, G. (1996). *Contesting Culture. Discourses of Identity in Multi-Ethnic London*. New York: Cambridge University Press.
- Berger, P. L. ir Luckmann, T. (1999). *Socialinis tikrovės konstravimas. Žinojimo sociologijos traktatas*. Vilnius: Pradai.
- Berzonsky, M. (2011). A Social-cognitive Perspective on Identity Construction. In S. J. Schwartz, K. Luyckx, & V. Vignoles (Eds.), *Handbook of Identity Theory and Research: Structures and Processes* (pp. 55–76). London, England: Springer.
- Bordieu, P. (1996). *The State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*. Oxford: Polity.
- Brubaker, R. & Cooper, F. (2000). Beyond “identity”. *Theory and Society*, 29, 1–47.
- Buber, M. (1937/2003). I and Thou (R. G. Smith, Trans.). London: T & T Clark.
- Budrevičius, A. (2013). Ar galima semiotiką pradėti nuo Aristotelio? Ženklo aiškinimas, grįstas hilomorfinė esaties teorija. *Logos*, 74, 17–35.
- Burke, P. J., & Stets, J. E. (2009). *Identity Theory*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Caza, B. B., & Creary, S. J. (2016). The Construction of Professional Identity. In A. Wilkinson, D. Hislop, & C. Coupland (Eds.), *Perspectives on Contemporary Professional Work: Challenges and Experiences* (pp. 259–285). Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- Čiubrinskas, V. (2011). Identitetas ir identiteto politika: antropologinės dimensijos tiriant nacionalinį ir transnacionalinį saistymąsi. V. Čiubrinskas, V. (sud.), *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Čiužas, R. (2013). *Mokytojo kompetencijos. Profesinio meistriškumo siekis*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
- Collinson, D. L. (2011). Identities and Insecurities: Selves at Work. In S. R. Clegg (ed.) *SAGE Directions in Organization Studies* (pp. 189–208). London: Sage.
- Coyle, M. (2017). *Pre-Service School Counselor's Perception of Professional Identity Development During Internship*. PhD dissertation (Social Sciences, Education). University of George Washington.
- Crow, G., Day, C., & Møller, J. (2017). Framing Research on School Principals' Identities. *International Journal of Leadership in Education*, 20(3), 265–277.
- Dahl, B. M. (2015). *The Meaning of Professional Identity in Public Health Nursing* (Social Sciences, Psychology). University of Bergen.

- Donskis, L. (2006). Globalizacija ir tapatybė: asmeninės pastabos apie lietuviškuosius tapatybės diskursus. *Mintis ir veiksmai*, 2, 69–83.
- Donskis, L. (2009). *Troubled Identity and the Modern World*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Eidukevičiūtė, J. ir Večkienė, N. P. (2014). Profesinio identiteto formavimasis socialinio darbo praktikoje: komunikacinės kompetencijos aktualizavimas. *Tiltai*, 4, 37–56.
- Erikson, E. (1981). *The Life Cycle Completed: A Review*. New York, NY: W. W. Norton & Company.
- Erikson, E. H. (1950). *Childhood and Society*. New York, NY: W. W. Norton & Company.
- Flum, H. & Kaplan, A. (2012). Identity Formation in Educational Settings: A Contextualized View of Theory and Research in Practice. *Contemporary Educational Psychology*, 37, 240–245.
- Garšvė, L. (2014). *Lietuvių kilmės mokinių tautinio identiteto ugdymas(is) taikant hermeneutinės pedagogikos metodologiją*. Daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, edukologija 07). Šiaulių universitetas.
- Garšvė, L. (2016). Tautinio identiteto pliuralizmas: tarp etnolingvistinės tautos ir pasaulio lietuviybės. *Inter-studia humanitis*, 19, 8–24.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Padstow, UK: Polity Press.
- Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York, NY: The Overlook Press.
- Griffiths, D. (2017). Martin Heidegger's Principle of Identity: On Belonging and Ereignis. *South African Journal of Philosophy*, 36(3), 326–336.
- Hegel, G. W. F. (1806/1977). *Phenomenology of Spirit*. (A. V. Miller, Trans.). Oxford: Clarendon Press.
- Jacob, R., & Sharma, A. (2018). Naming Food and Creating Identity in Transnational Contexts. In S. Mehta (ed.), *Language and Literature in a Glocal World*. Singapore: Springer. DOI: 10.1007/978-981-10-8468-3_6.
- Johnson, M. (2017). Understanding Colledge Students' Civic Identity Development: A Grounded Theory. *Journal of Higher Education Outreach and Engagement*, 21(3), 31–59.
- Juškevičienė, A. (2017). *Lietuvos ir kaimyninių šalių lietuvių tautybės paauglių tautinio identiteto raiška ir edukacinės formavimo(si) prielaidos*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, edukologija 07S). Vytauto Didžiojo universitetas.
- Kačergytė, K. ir Liubinienė, V. (2015). Transformuota tapatybė: fizinio ir virtualaus pasaulio patirtys. *Filosofija. Sociologija*, 26(1), 20–27.
- Kant, I. (1781/1966). *Critique of Pure Reason*. New York, N.Y.: Anchor Books.
- Knight, K. (2007). *Aristotelian Philosophy: Ethics and Politics from Aristotle to Mac Intyre*. VT: Polity Press.
- Kockel, U. (2002). *Regional Culture and Economic Development. Explorations in European Technology*. Aldershot: Ashgate Publishing Company.
- Kraniauskienė, S. (2004). Identiteto tyrimo metmenys: kartų identiteto paieška XX a. lietuvių autobiografijose. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2(14), 40–52.

- Kripienė, I. (2012). *Identitetų konstravimas transnacionalinėje migracijoje: šiuolaikiniai imigrantai iš Lietuvos Jungtinėse Amerikos Vastijose*. Daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, sociologija 05S). Vytauto Didžiojo universitetas.
- Levin, Y. (2015). Kant, McDowell, and the “Identity of Identity and Nonidentity”. *Acta Anal*, 30, 347–362.
- Liang, G. J. & Liou, D. D. (2018). Asian American Female School Administrators’ Self-Concept and Expectations for Students’ Educational Success. *Leadership and Research in Education*, 4, 70–96.
- Loux, M. J., & Crisp, T. M. (2017). *Methaphysics: A Contemporary Introduction*. New York: Routledge.
- Malhotra, N. K. (1981). A Scale to Measure Self-Concepts, Person Concepts, and Product Concepts. *Journal of Marketing Research*, 18(4), 456–464.
- Malhotra, N. K. (1988). Self-Concept and Product Choice: An Integrated Perspective. *Journal of Economic Psychology*, 9(1), 1–28.
- Marcia, J. (1980). Identity in adolescence. In J. Adelson (Ed.), *Handbook of Adolescent Psychology* (pp. 159–187). New York: Wiley.
- Martišauskienė, E. (2007). Studentų asmeninio ugdymo(si) pedagoginių kompetencijų sklaida per pedagoginę praktiką. *Pedagogika*, 86, 14–22.
- Martišauskienė, E. (2016). Mokytojų ugdymas versus rengimas. *Pedagogika*, 2, 17–32.
- Martišius, M. (2009). Lietuva ir Estija – skirtingi įvaizdžiai: drąsi šalis ir šiaurė su polėkiu. *Informacijos mokslai*, 49, 118–139.
- Mažeikienė, N. ir Dorelaitienė, A. (2012). Darbo rinkos segregacija pagal lytį ar lyčių vaidmenų detradicionalizacija? *Acta Paedagogica*, 29, 144–159.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, Self and Society*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Møller, J. (2012). The Construction of a Public Face as a School Principal. *International Journal of Educational Management*, 26(5), 452–460. doi:10.1108/09513541211240246.
- Olmos-Lopez, B. P. (2015). A Framework for Analysis of Authorial Identity: Heterogeneity Among the Undergraduate dissertation Chapters. PhD dissertation (Social sciences, education). Lancaster University.
- Pratt, M.G. (2012). Rethinking Identity Construction Processes in Organizations: Three Questions to Consider. In M. Schultz, S. Maguire, A. Langley, & H. Tsoukas (eds), *Perspectives on Process Organization Studies: Constructing Identity in and Around Organizations* (pp. 21–49). London: Oxford University Press.
- Price, J. M. (2016). *Identity Development for Adoptees Who Become Adoptive Mothers*. PhD dissertation (Social sciences, Psychology). Massachusetts School of Professional Psychology.
- Raspa, V. (2016). What Makes a Thing What It Is? Aristotle and Hegel on Identity. *Acta Anal*, 31, 345–361.
- Robertson, M. (2016). *Principal Perception of Self and Change: A New Zealand Case Study*. PhD dissertation (Social sciences, Education). University of Otago.

- Rushing, A. R. (2011). *Portraying the Genred Self: An Autoethnographic Account of Six Characters of a Teaching Identity*. PhD dissertation (Social sciences, Education). University of George Washington.
- Saarukka, S. (2017). *Understanding School Principals' Leadership*. PhD dissertation (Social sciences, Education). Abo Akademi University.
- Sabaliauskas, S. (2017). Kokybinė turinio analizė. Iš V. Žydžiūnaitė ir S. Sabaliauskas (sud.), *Kokybiniai tyrimai: principai ir metodai: vadovėlis socialinių mokslų studijų program studentams* (2-oji laida) (pp. 56–88). Vilnius: Vaga.
- Sakadolskienė, E. (2017). Ne vien žinios ir gebėjimai: transformacijos per mokytojo socializaciją ir tapatybės ugdymą. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 38, 42–57.
- Sardabi, N., Biria, R. & Golestan, A. A. (2018). Reshaping Teacher's Professional Identity Through Critical Pedagogy – Informed Teacher Education. *International Journal of Instruction*, 3, 617–634. doi:10.12973/iji.2018.11342a.
- Scribner, S. M. P., & Crow, G. M. (2012). Employing Professional Identities: Case Study of a High School Principal in a Reform Setting. *Leadership and Policy in Schools*, 11, 243–274. doi:10.1080/15700763.2012.654885.
- Sedgwick, S. (2012). *Hegel's Critique of Kant: From Dichotomy to Identity*. Oxford: Oxford University Press.
- Smulyan, L. (2000). *Balancing Acts. Women Principals at Work*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Stan, S., & Colipca, G. I. (2012). Deconstructing and Reconstructing Identity. Philosophical Frames and Literary Experiments. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 63, 325–330. DOI: 10.1016/j.sbspro.2012.10.045.
- Terlouw, K. (2017). *Local Identities and Politics: Negotiating the Old and the New*. London: Routledge.
- Wenger, E. (1998). *Communities of Practice: Learning, Meaning and Identity*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- West, C. (1992). A Matter of Life and Death. *October*, 61 (summer), 20–23.
- Žalkauskaitė, U. (2012). Neįgaliųjų identiteto daryba: teorinės prielaidos sociologijoje. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 4(37), 113–118.

Identity Retrieval and Development in the Conflict of Paradigmatic Dichotomy

Lina Bairašauskienė

Klaipėda university, Faculty of Social Science and Humanities, Department of Pedagogy, S. Nėries g. 5, LT-92227 Klaipėda, Lithuania, lina.bairauskiene@gmail.com

Summary

This article presents basic insights on the concept of identity unfolding the dichotomy of viewpoints on this social construct. The concept can be researched following logical, ontological, or epistemic perspectives. From the historic point of view identity retrieval was associated with the restructuration process of society that continued from the epochs of Renaissance and Enlightenment and has been emphasized in modern and postmodern changes. It should be noted that scientific debates highlight the dichotomy between two approaches to identity. The issue stands in regard to what degree and whether identities have been constructed by the individual who is independent to choose a set of identities (Kant) or the degree to which the identities have been determined culturally and individually (Hegel).

The variety of notions has made a proposition that identity is interrelated with social interaction which highly influences individual's conceptualization of selfness and otherness. Thus, the conclusion that identity is socially constructed can be drawn after thorough literature review. What is more, identity can be negotiated through interactions between individuals that result in identity change, determination, defense or maintenance. The multiplicity of scientific approaches to identity proves the importance and actuality of debates on identity issues involving different viewpoints and argumentation concerning issues in educational sciences.

Keywords: *identity, identity development, self-identification, the self.*

Gauta 2019 05 28 / Received 28 05 2019
Priimta 2019 10 14 / Accepted 14 10 2019